પ્રણાલિકાવાદ (૨).

Reg. No. B. 2917.
છુટક નકલ ૧ આનો.

પ્રબુદ્ધ જૈન.

સમાજ, ધર્મ અને રાષ્ટ્રીય સેવા બજાવતું નૂતનયુગનું જૈન સાપ્તાહિક.

તંત્રીઃ રતિલાલ ચીમનલાલ કોઠારી. | શ્રી મુંબઈ જૈન યુવક સંઘનું મુખપત્ર. | વર્ષ ૨ જુ, અંક ૪૨ મો.
સહતંત્રીઃ કેશવલાલ મંગળચંદ શાહ | વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૨-૮-૦ | શનીવાર, તા૦ ૧૯-૮-૩૩.

સાગરાનંદજીની નવી ચઢાઈ!

હોડમાં મૂકેલો શિષ્ય.

[નીચેની ચેલેંજ સુરતથી સાગરાનંદસૂરીએ મુંબઈ સમાચારમાં તા. ૧૫-૮-૩૩ ના રોજ બહાર પાડી છે. આ ચેલેંજથી સમસ્ત જૈન સમાજમાં ખુબ ખળભળાટ મચ્યો છે. કારણ કે આજ સુધીની તેમની તેર સ્વારીઓ કરતાં આ ચાદમી સ્વારીમાં નીચેની નવીનતા છે. પાંડવોએ જેમ દ્રૌપદીને સરતમાં મૂકી હતી તેમ સાગરાનંદજી શરતના મેદાનમાં ચેલો મુકનાર છે. જનતા કાગના ડોળે રાહ જોઇ રહી છે કે દરેક સ્વારીમાં છેલ્લી ઘડીએ પીછે હઠ કરનાર આ વખતે કેટલા આગળ વધશે?]

સાહેબ, શ્રી સાગરાનંદસૂરીશ્વરજી જણાવે છે કે પર્યુષણપર્વમાં ગાડરીયા પ્રવાહ પ્રમાણે શાસનરસીક ભવ્ય આત્માઓએ તણાવું નહી. અને તત્ત્વતરંગીની પુસ્તકના આધારે જો શ્રી વિજયદાનસૂરીશ્વરજી તેમજ વિજયમાણેકસિંહસૂરીજી જો મારી સાથે શાસ્ત્રાર્થ કરી મને હરાવે તો હું મારી ભૂલ કબુલ કરવા તૈયાર છું તેમજ તેઓ જણાવે મારા શિષ્ય સમુદાયમાંથી જે શિષ્યને માગે તેને વિજય ગચ્છમાં આપવા તૈયાર છું જો તેઓ હારે તો તેમને પોતાની હાર કબુલ કરી એક ઉપવાસનું પ્રાયશ્ચિત લેવું.

આ મં ત્ર ણ.

મુંબઇ, તા. ૧૬-૮-૩૩.

શ્રીમતી,
શ્રીમાન્,

શ્રી.

સવિનય નિવેદન કે અત્યારે આપણા સમાજની પરિસ્થિતિ વિચારણા માગે છે. સમાજમાં ઐક્ય સંગઠ્ઠન અને રચનાત્મક કાર્યની જરૂર છે. યુવકોની શક્તિઓ જુદી જુદી દિશામાં વપરાઇ રહી છે, તેને સ્થાને સંયુક્તબળ ઉત્પન્ન કરવાની આવશ્યકતા છે. એમ લાગવાથી **શ્રી શ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજક જૈન સમાજમાં સમયધર્મને અનુસરનારા, નવી ભાવનાઓ સ્વિકારનારા, વિચાર સ્વાતંત્ર્યને માનનારા ઉદ્દેશવાળી સંસ્થાઓ** એકત્ર થઇ વિચારણા કરે, એ હેતુથી આપને નિમંત્રણ આપતા અમને હર્ષ થાય છે.

મધ્યસ્થ સ્થળે એકત્ર થવાય તો ઘણા ભાઇઓ લાભ લઇ શકે. આથી વડોદરા સ્થળ પસંદ કરવામાં આવ્યું અને ત્યાંના શ્રી જૈન યુવક સંઘે દરેક સગવડ જાળવવાનું હર્ષથી સ્વિકાર્યું છે.

આ પ્રસંગે આપની સલાહ અને સહકારની ખાસ જરૂર છે. તો આપની સંસ્થા તરફથી પ્રતિનિધિઓ મોકલી આભારી કરશો. કમિટીનું કામકાજ તા. ૩ સપ્ટેમ્બર ૧૯૩૩ ભાદરવા શુદ ૧૪ રવિવાર સંવત ૧૯૮૯ ના રોજ શરૂ થશે, તે પ્રસંગે જરૂર પધારશો.

વિચાર કરવાના મુખ્ય મુદ્દા.

સમાજમાં ઐક્ય, યુવક સંગઠ્ઠન, રચનાત્મક કાર્ય, કેસરીયાજી પ્રકરણ વિ૦

પહેલા પેરામાં જણાવેલ ઉદ્દેશને અનુસરનારી સંસ્થાઓ વધુમાં વધુ બે પ્રતિનિધિઓ મોકલી શકશે.

લિ૦ સેવકો,

શ્રી મુંબઈ જૈન યુવક સંઘ.
૨૬-૩૦, ધનજી સ્ટ્રીટ,
મુંબઇ નં. ૩.

જમનાદાસ અમરચંદ ગાંધી
મણીલાલ મહોકમચંદ શાહ
અમીચંદ ખેમચંદ શાહ
રતિલાલ ચીમનલાલ કોઠારી
માનદ મંત્રીઓ.

સૂચના:—આપ તરફથી આવનાર પ્રતિનિધિના નામ તા. ૨૯ ઓગષ્ટ ૧૯૩૩ ભાદરવા શુદ ૯ મંગળવાર પહેલાં લખી જણાવશો.

...सम्मं समभिजाणाहि ।
...अणाए से उवहिए मेहावी मारं तरइ ॥
(આચારાંગ સૂત્ર.)

પ્રબુદ્ધ જૈન.

શનિવાર, તાઃ ૧૯-૮-૩૩.

પ્રણાલિકાવાદ.

(૨)

પર્યુષણ પર્વમાં અનેક બાબતો કર્તવ્ય તરીકે મનાય છે, તેમાં જીવદયાનો પણ સમાવેશ થાય છે. જીવદયાને બહાને જૈન સમાજમાંથી આ મહાપર્વમાં લગભગ બે લાખ રૂપીઆ ઉપરાંત જતા હશે. એ બધાનો ઉપયોગ મચ્છીમારો તથા કસાઇઓને આપવામાં થાય છે. પર્યુષણ જેવા દિવસોમાં એઓ જાણી જોઇને એવા ધંધા કરે છે. આપણે એ લોકોને ખોટું ઉત્તેજન આપીએ છીએ. અને મન માનતા પૈસા પડાવે છે. તે સિવાય પાંજરાપોળમાં પણ તે પૈસાનો વ્યય થાય છે. આજની પાંજરાપોળોની વ્યવસ્થા જોવામાં આવે તો એમજ થાય કે આતે પાંજરાપોળ કે છૂપાં કસાઇખાના? ઢોરો બચવાને બદલે ત્યાં વધારે સડે છે, આપણા દાનના પ્રવાહમાં પરિવર્તન થવાની જરૂર છે. અરે! જુઓ આ બધી બાબતોને ટાળી જાય તેવી ભીષણ યાતનાથી સમાજ પીડાઇ રહ્યો છે, અને તે યાતના બેકારી. આ બેકારીથી સમાજ બે હાલ થઇ રહ્યો છે. પશુદયામાં માનતા જૈનો માનવદયા પ્રત્યે મૌન કેમ છે? કીડી મંકોડી સુદ્ધાં નાનાં જીવો પ્રત્યે અપ્રતિમ ભાવ દેખાડનારા જૈનો પોતાના સ્વધર્મી બંધુઓ તરફ આટલા બેદરકાર કેમ રહે છે, તે સમજી શકાતું નથી. વર્ષોથી આપણે પશુદયામાંજ માનતા આવ્યા છીએ, પણ માનવી તરીકેની આપણી ફરજો આપણે બજાવી નથી. ખાસ કરીને આપણે આપણા બંધુઓ પ્રત્યે વાત્સલ્યતા બતાવવાની જરૂર છે, કે જેઓ અન્ન અને વસ્ત્રો વગર ટળવળે છે. આર્થિક સંજોગોની ચક્કીમાં પીસાઇ પોતાની પવિત્રતાને ગીરો મૂકનાર બ્હેનોને બચાવવાની અત્યંત આવશ્યકતા છે. આજીવિકાના સાધન વિહોના અનેક બંધુઓ સ્વધર્મનો ત્યાગ કરી અન્ય ધર્મ અને અન્ય સમાજનો આશરો લઇ રહ્યા છે, તેવા બંધુઓને સહાયો આપવાની અનિવાર્ય જરૂર છે. જો પશુદયામાં ખર્ચાતા આપણા બે લાખ રૂપીઆનો ઉપયોગ એવા આપણા દુઃખી ભાઇ-બ્હેનો પાછળ કરીએ તો બસોથી પાંચસો કુટુંબોને જીવતદાન આપ્યાનું મહા પૂણ્ય હાંસલ કરી શકીએ. શું આ વાત તરફ લક્ષ આપવાની જરૂર જણાતી નથી? માત્ર આપણી માન્યતા ફેરવવાની જરૂર છે. પશુદયા કરતાં મનુષ્યદયામાં અનેકગણો લાભ સમાયેા છે, શ્રી જૈન શૈલખુરી સમજનાર માણસને સમજાવવો પડે તેમ નથી. આપણે બીજા પુષ્કળ પૈસા ખરચીએ છીએ. એ બધા પૈસા તદ્દન બીન જરૂરી ખાતામાં ખર્ચાઇ જાય છે, કે જે ખાતાઓને એ પૈસાની બીલકુલ જરૂર હોતી નથી. માટે દાનનો પ્રવાહ બદલી જ્યાં જ્યાં જરૂર હોય ત્યાં ત્યાંજ પૈસા ખરચવામાં આવે, તેટલાજ જરૂર ... જરૂરજ ન હોય ... પ્રભુને હાનીરૂ થવાનો ... છે. દાખલા તરીકે આપણે દેવદ્રવ્યની કલ્પનાથી લાખો રૂપીઆ ભેગા કર્યા, તેમાં ભરતીજ થયા, તેનો ઉપયોગ શો? કંઇજ નહિ. કાંતો તેને સરકારી નોટોમાં રોકવા પડતા અથવા તો તેની વહીવટ કર્તાઓ મનસુફીપૂર્વક કરવા લાગ્યા, ધરમાંથી રૂપીઆના ગોટાળા થવા લાગ્યા અને ન ઇચ્છવા યોગ્ય પરિસ્થિતિ ઉભી થઇ. આમ દેવદ્રવ્યની ભરતી ન થયા હોત જોતા પ્રમાણમાંજ રકમ એકત્રિત થઇ હોત તો આ સ્થિતિ આવત? દેવદ્રવ્યને બદલે સાધારણ દ્રવ્યને પોષવામાં આવ્યું હોત તો આપણી ઘણી ઉપાધી ટળી જાત, પણ પ્રણાલિકાવાદમાં અંધ બનેલા સમાજને, તેની કશી જાણે ફીકરજ ન હોય તેમ બે ફિકરો છે. આ સ્થિતિ ટાળવાની જરૂર છે. શા માટે આપણે દેવદ્રવ્યમાં ભરતી કર્યાજ કરવી જોઇએ? આ મહાપર્વમાં પ્રભુનો એકમને દિવસે જન્મ વંચાય છે અને તેમાં સુપનો અને પારણાઓ વગેરે નિમિત્તે લાખો રૂપીઆની ઉપજ કરવામાં આવે છે. આ ઉપજનો અમુક ભાગ સાધારણ ખાતામાં કેટલેક ઠેકાણે લઇ જવામાં આવે છે. કેટલેક સ્થળે જ્ઞાનખાતાનો ભાગ પણ હોય છે. એમ જ્યાં જ્યાં જે જે ખાતામાં જરૂર જણાય ત્યાં ત્યાં તે રકમનો ઉપયોગ થતો ગયો, પણ જ્યારથી દેવદ્રવ્યની ચર્ચા થઇ ત્યારથી તે ઉપજને પણ દેવદ્રવ્ય તરીકે ઠોકી બેસાડવામાં આવી અને બીજા ખાતાં પોષાતાં બંધ થયા આમાં પણ આપણી અંધશ્રદ્ધાનોજ ઉપયોગ કરાયો છે. આપણે અંધશ્રદ્ધાને દૂર કરી શા માટે ઉપરોક્ત આવકને સાધારણ ખાતામાં ન લઇ જવી કે જેથી સાતે ક્ષેત્રો પૂષ્ટ થઇ શકે? આવી ઝીણી બાબતો તો ઘણી છે. પણ મુખ્ય બાબતો આપણે તપાસીએ.

ખાસ કરીને આ પર્વને આપણે આધ્યાત્મિક પર્વ તરીકે ઓળખવું જોઇએ અને તેમાં આત્માનો વિકાસ કરવો જોઇએ, તેની શક્તિઓ તે વિસ્તૃત બનાવવી જોઇએ. તેને બદલે કેવળ શુષ્ક ક્રિયા કર્યેજ જઇએ છીએ. આપણે પ્રતિક્રમણ, પૌષધ વગેરે કરીએ છીએ, પણ પ્રતિક્રમણ એટલે શું? પ્રતિક્રમણ શા માટે કરવામાં આવે છે? પ્રતિક્રમણથી લાભ શું? એ બાબતોનો ઘણા ઓછા માણસોને ખ્યાલ હશે. કેવળ એક પોપટને અમુક બાબતો શીખવવામાં આવે અને તે બોલી જાય તેમ આપણે પ્રતિક્રમણ કરીએ છીએ. એથી કશોજ લાભ નથી. હવે તો પ્રતિક્રમણના સૂત્રો બોલવા માટે ઉછામણી પણ ઘૂસી ગઇ છે. જાણે કે એ સૂત્રોનું લીલામ કેમ કરવામાં ન આવતું હોય તેવું દ્રશ્ય ખડું થાય છે. આ બધી બીના ન ભૂલવા યોગ્ય છે. જે વસ્તુથી આત્મશક્તિનો વિકાસ કરવાનો હોય છે તેને બજારૂ ન બનાવી જોઇએ. પ્રતિક્રમણના દરેક સૂત્રોમાં ગંભીર અર્થો સમાયેલ છે અને તે બધાને સીધો આત્માની જોડે સંબંધ છે. આવી મહાન ક્રિયાને આપણે સમજણ પૂર્વક આચરવી ઘટે છે. આશ્ચર્યની બીના તો એ છે કે ધર્મગુરૂ તરીકેનું બીરૂદ ધરાવનાર કહેવાતા સાધુઓ, પણ આ વસ્તુસ્થિતિ સમજી શક્યા નથી એક આચાર્યને પૂછવામાં આવે કે આચાર્યના છત્રીસ ગુણ કયા? તો તેનું તેને ભાન નહિ હોય; એ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપવામાં એ ગલ્લા-તલ્લા કરશે આવી પરિસ્થિત પ્રવર્તતી હોય ત્યાં વસ્તુ સ્થિતિનું

મુનિસંમેલન કાર્યસાધક કેમ બને?

લેખક:—અભ્યાસી.

મુનિસંમેલન મેળવવાની જાહેરાત થઇ ચુકી; કેટલાક સાધુઓના તે માટેની સંમતિના ઉત્તરો પણ આવી ગયા. આજે આ સંમેલન માટે તડામાર તૈયારીઓ થઇ હોવાના સૂર પણ આવતા જાય છે; અને તેથીજ જૈન સમાજ તેના પ્રતિ આશાની નજરે મીટ માંડી જોઇ રહ્યો છે.

પરંતુ મુનિ-સંમેલન કાર્યસાધક બનાવવું હોય તો અનેક પ્રકારનાં સખ્ત પગલાં ભરવાંજ જોઇએ. આજે આપણને પક્ષાપાત નડ્યો છે, તે માટે ઇલેક્ટ્રીક આપ્યા વિના ન ચાલે તેમ સમાજમાં પક્ષીરૂપ પક્ષાપાત છે, એને દુર કરવા સખ્ત પગલાંરૂપ ઇલેક્ટ્રીક આપ્યા વિના આરોજ નથી.

આ સંમેલન માત્ર તપાગચ્છ, સાગરગચ્છ પૂરતું ન હોય; તેમાં ખરતરગચ્છના, પાયચંદગચ્છના, અને અન્ય અનેક ગચ્છના સાધુઓને સ્થાન હોય. આવા પ્રસંગે કૂપમંડુકતા રાખવામાં આવશે તો સ્વાર્થીઓના સ્વાર્થ તરતજ જણાઇ આવવાના છે.

આ ઉપરાંત વાતાવરણની સ્વચ્છતા જરૂરની છે, આ માટે પરસ્પર મતભેદવાળા સાધુઓમાં જે મનોભેદ આજે વર્તે છે તે દુર કરવાની આવશ્યકતા છે. આ મનોભેદ કેમ દુર કરવા તેની યોજના સાધુસંમેલનના સંચાલકોએ વિચારી તેનો અમલ કરવાનો છે કે જેથી સંમેલન ભરાતાં પહેલાં તે મનોભેદ દુર થઇ જાય અને પ્રમાણિક ચર્ચા, વિચાર વિનિમય થઇ શકે. આ ઉપરાંત આને અંગે તીવ્ર પગલાં ભરવાની આવશ્યકતા છે અને તે ક્યા તે પાછળ ચર્ચીશું.

સંમેલન માટે સ્થાન ગુજરાતની બહારજ હોય; પક્ષાપક્ષી ગુજરાતમાં છે, ને ગુજરાતમાં આ સંમેલન ભરાય તો તે કામજ કરી શકવાનું નથી. એ દ્રષ્ટિએ મને તો મારવાડ અને મેવાડ પસંદ કરવાનું મન થાય છે. એક તો પક્ષાપક્ષી તે તરફ તીવ્ર સ્વરૂપમાં પ્રચલિત નથી અને બીજું કેસરીયાજી પ્રકરણને અંગે ત્યાંના પ્રશ્નની ગંભીર વિચારણા માટે કે તેના ઉકેલ માટે ક્યા પગલાં લેવાં તેની યોજના માટે તે વધુ પસંદ કરવા યોગ્ય ક્ષેત્ર છે.

બીજું પક્ષાપક્ષી વધારવા માટે હવે પ્રયત્ન કોઇપણ પક્ષ ન કરે; પર્યુષણ દરમિયાન કે તે પછી સંમેલન થાય ત્યાં સુધી પક્ષાપક્ષી કે તેને લગતાં કારણો વિષે કોઇની નિંદા કે સ્તુતિ કરવી મુકી દેવામાં આવે, શ્રાવકોને પણ આ બાબતમાં પૂર્ણ સાવધાન રહેવાનું છે; આ પ્રસંગે માત્ર સાધુ સંમેલન સમક્ષ ક્યા ક્યા પ્રશ્નો રજુ થઇ શકે તેનોજ નિર્દેષ કરી પક્ષાપક્ષી દૂર મુકે. આટલું થાય તો માર્ગ કાંઇક સાફ થાય. આ ઉપરાંત આ સંમેલનમાં કોઇપણ પક્ષના શ્રાવકોની હાજરી ન હોવી જોઇએ; હાજરી હોય તો તે માત્ર ત્યાંના સ્થાનિક સંઘના માણસોની. બહારના શ્રાવકોની હાજરીની ત્યાં જરૂર નથી, કેમકે તેથી પ્રશ્નો વધુ ગુંચાય છે અને ગુંચવણવાળા બનવાનો સંભવ છે.

આ ઉપરાંત દરેક પક્ષના સાધુઓએ પોતપોતાનો પત્ર વ્યવહાર બંધ કરવો જોઇએ. આજથી તે સંમેલન ભરાય અને તે ચાલે ત્યાં સુધી પોતપોતાના પક્ષના શ્રાવકો સાથેનો પત્ર વ્યવહાર બંધ થવો જોઇએ અથવા તો સંમેલન પૂરતો પત્ર વ્યવહાર છુટો રાખી બીજા બધા પત્ર વ્યવહાર પર અંકુશ મુકાવો જોઇએ; કારણ કે પત્ર વ્યવહાર દ્વારાજ પ્રશ્નો વધુ ગુંચવાશે અને તેનો ઉકેલ નહિ આવે; માટેજ આની આવશ્યકતા છે.

આ બધા ઉપરાંત છેવટનું કામ ખુબ વિકટ છે; અને તે એકતંત્ર ઉભું કરવાનું. જે નીતિ-નિયમો, ઠરાવો કે નિર્ણયો સંમેલન કરે તે બધાનું પાલન વ્યવસ્થિત થઇ શકે તેની નિરીક્ષા કરવી અને તેના ભંગ માટે કડક પગલાં લેવાં. આ શક્ય બને તે માટે જે નિર્ણયો, ઠરાવો કે નીતિ-નિયમો કરવામાં આવે તે બધાં સંમેલન તરફથીજ છપાવાય અને તેના પાલન માટે જે સમિતિ નિમાય તેમાં દરેક પક્ષ કે સંઘાડાના સાધુને સ્થાન હોવું જોઇએ. આમ બને તોજ તેના પાલન માટે દરેક પક્ષ કે સંઘાડો ચાંપતી દેખરેખ રાખશે-આંખ આડા કાન નહિ કરે, તેમજ તે બધા સાધુઓને અંકુશરૂપ થઇ પડશે.

માત્ર ગાયકવાડ સરકારનો કાયદો રદ કરાવવા પૂરતોજ જો સંમેલન ભરવાનો હેતુ હોય તો તે નિરૂપયોગીજ છે; કેમકે જૈન આલમે સ્પષ્ટ જોઇ લીધું છે કે જ્યારે શિષ્યમોહપર તરાપ પડે છે, ત્યારેજ સાધુઓ તે દુર કરવા ભેગા મળવા માગે છે, તેમને પોતાની અંદર જે કાંઇ બ્યાજબી ગેરવ્યાજબી વર્તન થાય છે તે તરફ માત્ર આંખ આડા કાન કરવા છે, પાલીતાણા તીર્થ માટે પણ તેમને આટલી તાલાવેલી નહોતીજ લાગી અને આજે કેસરીયાજીનો પ્રશ્ન ડોગા કાઢી ઉભો છે તેના માટે કાંઇ આપભોગ આપી ન્યાય મેળવવા હજી કાંઇ નથી થયું જણાતું.

એટલે માત્ર એકજ કામ માટે સંમેલન હોય તો તે નિષ્ફળજ જવાનું છે; સાધુ સંઘને લગતા સર્વ પ્રશ્નો છણવા માટેજ તે એકઠું થતું હોય તો તેને ફતીસુરત અને સુધારક એ બંને વધાવી લે છે, સુધારક એટલુંજ કહે છે કે શાસ્ત્રાનુસાર વર્તન થઇ શકતું હોય તો બદલીને તેમાં ફેરફાર કરો; તેમ કરવાને બદલે શાસ્ત્રાનુસાર વર્તન ન કરવાં છતાં શાસ્ત્ર-

(અનુસંધાન પૃ. ૩૩૮ ઉપર)

સાચું જ્ઞાન ક્યાંથી મળે? પણ આ બાબતને ક્યાં સુધી નભાવ્યાજ કરશો છો? હવે તો પરિસ્થિતિમાં પલટો આણવાની જરૂર છે. જ્યાં કલેશ કંકાસ અને સ્વાર્થની મારામારી હોય ત્યાં આત્મ શક્તિના વિકાસની આશા વધારે પડતી છે. એટલે તેની સામે તો જેહાદ પોકારવાની જરૂર છે. ધર્મગુરૂઓને ખુલ્લું જણાવી દેવું જોઇએ કે હવે તમે સાચા રાહ ઉપર આવો તમને "હા જી, હા," કરવાને અમે જરાયે તૈયાર નથી અત્યાર સુધી "હા જી, હા," કરી સમાજ અને ધર્મને બેહદ્દ નીવડી અમે અમારું અધ:પતન થવા દીધું, પણ હવે તેમ કરવાને અમે તૈયાર નથી. હજુ પણ તમારે જો તમારો રાહ બદલવોજ ન હોય તો ઉપાશ્રયો ખાલી કરો. અમારે ઉપાશ્રયોને કલેશ અને કંકાસગૃહો બનાવવા નથી; પરંતુ આત્મ વિકાસાલયો બનાવવાં છે. તેમાં કલેશ અને કંકાસને સ્થાન નહીં. જોઇએ ત્યાં તો આત્મ શાન્તિજ હોય. આમ પડકાર આપવાની જરૂર છે. જૈન સમાજ આ બાબત ક્યારે સમજશે?

પદ્માની પ્રતિજ્ઞા.

(સામાજીક નવલિકા)

લેખક,
શ્રી પદ્મકુમાર.

પ્રકરણ ૭ મું.

નવ સર્જનનાં મંડાણ.

લગભગ બે વર્ષના ગાળામાં, સુભાવતી નગરી ને તારકપુર શહેર સાવ બદલાઇ ગયાં છે એમ કહીએ તો ચાલે. જો કે હાલ પણ માત્ર પદ્માવતી એકલીજ નહિં પણ શરતચંદ ને વિમળા તથા અન્ય પંદર સભ્યો પણ જ્ઞાતિની બહારજ ગણાય છે. ધણ પટેલોએ તે સર્વના વ્યવહાર કાપી ન્યાત જમણમાંથી તેમને બાતલ કરેલાં છે. શરતચંદ ને વિમળાએ પરસ્પરની ઇચ્છાથી સાદાઇમાં લગ્ન પતાવી દીધાં છે. આજે પતિ-પત્નિ રૂપ ગૃહસંસારની ધુરા તેઓ વહન કરતાં સ્નેહ સામ્રાજ્યમાં વિના સંકોચે વર્તે છે. વિમળાનું આ પગલું પણ જ્ઞાતિરૂપ સડેલા તંત્રને કણા માફક ખુંચતું હતું: છતાં આ યુવતિયુગ્મ ને યુવાન વીરોના અડગ નિશ્ચય સામે તેમનું કંઇપણ બળ ચાલતું નહિં. જમણનો મોહ ને 'જ્ઞાતિબહાર' ની શિક્ષા ઘોળી-પી ને આ જુવાનોએ જે છાપ પાડી એના ફળ હવે બેસવા લાગ્યાં હતાં.

સુધારણા કરવા મથવાને પહેલ આ ટુકડીએ જાણે કંઇ બન્યુંજ નથી એવી રીતે દેખાવ રાખી એક પછી એક રચનાત્મક કાર્યો ઉપાડવા માંડયાં.

યુવક મંડળની અઠવાડીક ભાષણશ્રેણી ગોઠવાઇ, નગરીના તેમજ બહારના સારા વકતાઓના ભાષણો ગોઠવાયા. વળી 'સેવક' નામા એક માસિક પણ શરૂ કર્યું, 'નવજીવન' માફક કલમપર અંકુશ રાખી સાદી ને સરળ ભાષામાં-સામાજીક પ્રશ્નો છણાવા લાગ્યા. ધાર્મિક વિષયમાં પણ મનનીય લેખો પ્રગટ થવા. પ્રથમ અંકેજ જનતાનું આકર્ષણ થયું. વૃદ્ધને આ વાત રૂચતી આવે તેમ હતુંજ નહીં; એટલે એ વર્ગે એ સામે આડા કાન કર્યા પણ મોહ ને જુની ચાલે ચાલનાર જુવાનો પોતાની આંખો બંધ કરી આ પ્રવૃત્તિ પ્રત્યે બેદરકારી દાખવે એ સંભવિત હતુંજ નહિં. પ્રારંભમાં તો વારે ક્યારે વિરોધના ચાળા દાખવ્યા. આ યુથને તોડવા-સમાજમાં ઉતારી પાડવા યત્નો સેવ્યા પણ થોડા સમયમાંજ સત્યનો જય થયો અને વિરોધીઓનો મોટો ભાગ ભાષણ-માસિકનો લાભ લેવા લાગ્યો. બીજી તરફ પદ્માવતીએ 'વહીલા શ્રાવિકાશાળા' સ્થાપી. એમાં ધાર્મિક ને વ્યવહારનું શિક્ષણ સ્ત્રીઓને આપવાનું આરંભ્યું, પખવાડીક પરીક્ષા અને સારા સારા પુસ્તકોને ધરજાણુ-ચીજોના ઇનામ અપાવા માંડયા. એટલે એક વેળા જે બૈરાંઓ પદ્મા સામે મુખ મચકોડતા ને વિમળાને વંઠેલી કહેતાં શરમાતા નહિં તે આજે હોંશે હોંશે શાળામાં આવવા લાગ્યા. જોત-જોતામાં તો શાળાનું મકાન નાનું પડવા લાગ્યું.

બીજો ધડાકો 'સુભાવતી વિધવાશ્રમ' ઉઘાડીને કર્યો. થોડો કચવાટ થયો. ડોશીઓએ ઉઘાડે મુખે તો નહિ પણ પ્રછન્નપણે સરસ્વતી વરસાવી. આમ છતાં એમાં પણ વિધવાઓ આવવા લાગી. બાપડા સંસારની વિધવા એટલે 'અપશુકનની મૂર્તિ!' અરે જેનો અવાજ નથી એવું મુંગુ પ્રાણી! એના પતીના પૈસાપર એનો હક નહિં તો બીજા તે ક્યાં સુખ એને હોય? કેટલાક ઘરોમાં અમાપ વૈતરાં પછી પૂરા રોટલા પણ ન મળે! દબાયેલું જીવન ન વેઠી શકાય છતાં કોઇના આશ્વાસન વગર એ સહન કરનારી બ્હેનોએ 'પદ્મા'પર આશીર્વાદ વરસાવી આશ્રમનો આશરો લીધો. વિમળાની હિંમતે એમનામાં પણ પ્રાણ પૂર્યા. ખોટું દેખાવાના કે સાસરા-પિયરના ભયોને તિલાંજલી દીધી. અહીંથીજ તેમને સુખે રોટલો ખાવા વારો આવ્યો. પાનાચંદ શેઠના દ્રવ્યે, પદ્માવતીની આવડતથી સમાજમાં કોઇ અનેરી ભાત પાડી, નવી રોશની પ્રગટાવી.

એની સાથે જમણમાં વાંધો લેનાર આજે એની સંસ્થાના પ્રશંસક બન્યા-જ્ઞાન પ્રચારથી પોતાની ભુલો તેઓ જોવા લાગ્યા.

વિદ્યાર્થી વર્ગમાં-ફ્રી પુસ્તકોની લ્હાણી કરી અભ્યાસમાં જે સાનુકુળતા શરત-જ્ઞાન ને સુધાચંદની ત્રિપુટીએ કરી આપી હતી તેનાથી એટલી હદે એ વર્ગમાં આ ટુકડી પ્રત્યે પ્રેમ જન્મ્યો હતો કે એક હાકલ પડતાંજ એમના સારૂ આ વિદ્યાર્થીઓ ગમે તેવા સંકટો સહવા તૈયાર થતાં પાછા ન પડે.

વળી તારકપુરમાં 'ગુરૂકુળ' માટે જગ્યા પણ પદ્માવતીએ લીધી હતી. આમ કેળવણી ને સમાજ તરફ એનું લક્ષ્ય અસ્ખલિત ભોગવતું.

આમ છતાં પોતે રહેણી કરણીમાં તદ્દન સાદી ને આહાર પણ સાદો લેતી. પાંચ તિથિ વ્રત વિના ખાલી જવા દેતીજ નહિ. દેવદર્શન-સામાયિક-ધર્મગ્રંથવાંચન અને પાંચતિથિ પ્રતિક્રમણ તો ખરૂં જ-ચુવાની દિવાની છે એ તેણી સમજતી ને રૂપવતી વિધવાના શીરે સ્વચ્છંદી માનવી તરફના કેવા ભયો આવી પડે છે એનો તેને એકાદ પ્રસંગથી અનુભવ થયો હતો, એટલે એ માટે સદા તે ચેતતીજ રહેતી. શોભના પદાર્થોને સેવન તેમજ પરિધાનમાંથી તેણે કાયમનો દેશવટો દીધો હતો. પુત્રી તારાને તેણી સાથેજ રાખતી. તારા પુષ્પત વયની થયા બાદ જો અભિપ્રાય દર્શાવે એટલે કે એ દેહલગ્નની વિધવા ફરી પરણવા ઇચ્છે તો તે પ્રમાણે કરવા તત્પર હોવાથી તેનો વેશ શોભાવંતીને શોભે તેવોજ રાખ્યો હતો. આમ છતાં પાનાચંદ શેઠના મૃત્યુ પછી કોઇપણ આંગળી ચીંધે તેવું એક પણ કાર્ય પોતા મારફતે થવા દીધું નહોતું. ઉપરોક્ત રચનાત્મક કામોમાં તે જરૂર પુરતોજ ભાગ લેતી ને ખપપુરતીજ યુવાનો સહ ચર્ચા ચલાવતી. જગતના નેત્રોમાં ખટકતા અસરે તેવું થવા દેવાની પણ તે વિરૂદ્ધ હતી.

તેથીજ આજે નગરીનો મોટો ભાગ તેના તરફ માનથી જોતો. આજે તે પૂર્વેની 'પદમડી' નહોતી રહી પણ 'પદ્માવતી બ્હેન' અને 'મંગા સ્વરૂપ પદ્માવતી' તરીકે ઓળખાતી-ધરાર પટેલોના ઘરના બૈરાં પણ તેનું આદર્શ વિધવા જીવન નિરખી પ્રશંસા કરતાં. સામી મળે તો માન આપવાનું ચુકતા નહિં.

આમ આ ટુકડીના મુંગા કામે સમાજની શિકલ ફેરવી નાખી છે. દરેક સંસ્થાઓ પગભર થવા લાગી છે. અજ્ઞાનતા

અંધકાર ચોગાઠ જવાથી જ્ઞાન-રવિના કિરણો પ્રકાશવા માંડવાં છે એટલેજ નર-નારી ને ઉગતી પ્રજાના હૃદયમાં આત્મગામંધન ઉછળાવવા માંડ્યા છે કે શેઠ કે એમના સલાહકારો ગમે તેમ કહેતા હોય છતાં 'પદ્મા બેન,' શરતચંદ્ર આદિનું કહેવું શું ખોટું છે? સાચો ધન ખરચવાનો માર્ગ તો તેઓએ પકડ્યો તેજ છે! એમના જેવા ભાઇ બ્હેનો શા સારૂ સમાજ બહિષ્કૃત હોય!

આ હૃદયપલટો એ મહત્વની વસ્તુ છે. પદ્માવતીની પ્રતિજ્ઞા નવલિકાનો પ્રારંભ અહીંથી પૂર્ણ થતો હોવાથી એ 'પલટા દ્વારા' કેવા કેવા પરિવર્તન થયાં. વિરોધી વર્ગે પરાણે પમાડવા સારૂ-ધર્મના ઇજારદારો કહેવડાવતાં છતાં કેવા કેવા મલિન ઉપાયો યોજ્યા ઇત્યાદિ બાબતો ભવિષ્ય માટે રહેવા દઇશું. એમ કરવામાં અન્ય કારણ પણ છે. એમાં માત્ર પદ્માવતીની એકલી કથા નથી પણ આખી ટુકડીના પરાક્રમોની રૂપરેખા છે. વળી આવશ્યક સંકલનાની પણ જરૂર રહી-એટલે 'પદ્માની પ્રતિજ્ઞા' તો અત્રેજ પૂર્ણ થાય છે. (સંપૂર્ણ.)

સામાજીક બળતા પ્રશ્નો.

સમાજની આજે છીન્ન ભીન્ન દશા થઇ છે તે તો સ્પષ્ટજ છે. તેનાં કારણો શાં? આપણે તે દશા કેમ ચલાવી લઇ શકીએ છીએ? આમ ચાલવા દેવાથી આપણી પ્રગતિ પણ થંભી ગઇ છે, એટલુંજ નહિ પણ સમાજ અવનતિના ખાડા તરફ ગતિ કરી રહ્યો છે તે સમાજ કે તેના નાગરો જાણે છે ખરા?

આપણે ઇતિહાસ તપાસીશું તો જણાશે કે સાધુઓના મતભેદ સાથે સમાજ પણ તેમના ઝગડાઓમાં જૂના કાળથી સંડોવાતો આવ્યો છે; શ્વેતાંબર-દિગંબરના મતભેદ, દેરાવાસી અને સ્થાનકવાસીના મતભેદ, દેવસુર અને આનંદસુરના મતભેદ, યતિ અને સંવેગી સાધુઓના મતભેદ અને આજના દીક્ષાની લાયકાત તપાસવા ન તપાસવાના મતભેદ, આ બધા પ્રશ્નો આપણે વિગતથી તપાસીએ તો તે સત્યની પ્રતીતિ થશે. આમ ધાર્મિક બાબતોના મતભેદ સમાજ નથી સહી શકતો. તે ઉપરાંત સામાજીક બાબતોમાં પણ કેટલીક વખત જાણ્યે અજાણ્યે આપણે સાધુઓની મુરબ્બીવટ સ્વીકારીએ છીએ, આ કારણે આપણે સ્વતંત્ર કાર્ય કરવા, સાહસો કરવા શક્તિમાન રહ્યાં નથી. આ વસ્તુ ઇષ્ટ છે કે અનિષ્ટ તે એક જુદો પ્રશ્ન છે; પરંતુ સામાજીક વિકાસની દ્રષ્ટિએ સમાજ આથી પાંગળો બન્યો છે, તેની કાર્યકર શક્તિનો હ્રાસ થયો છે, તેની તો ના પાડી શકાય તેમ નથી.

આ વસ્તુને જરા લંબાણથી જોતાં જણાશે કે જ્યારે જ્યારે સમાજમાં તડાં પડ્યાં છે, ત્યારે ત્યારે તે સામાજીક કારણે કે પ્રશ્નોને લઇને નહિ, પરંતુ તે ધર્મના નામેજ પડ્યાં છે. સમાજમાં આવાં તડાં પાડવામાં ધર્મ હોઇ શકે કે કેમ, તેનું કલ્યાણ હોઇ શકે કે કેમ તે ગંભીર અને વિચારણીય બીના છે. શ્રી૦ પાર્શ્વનાથ અને શ્રી૦ મહાવીરના સમયમાં શું મતભેદ નહિજ હોય? અને હશે તો સમાજમાં આવાં તડાં પડેલાં ખરાં? અને તે પડ્યાં હોય તો તેમાં તેમનો કાંઇ ફાળો હશે ખરો? આ પ્રશ્નનો જવાબ ઇતિહાસમાં નથી. તે પછીના કાળમાં ધાર્મિક ઉપરાંત સામાજીક બાબતોમાં સાધુઓ હસ્તક્ષેપ કરતા હશે ખરા? ધાર્મિક બાબતમાં તે કારણે તડાં પડેલાં જોઇએ છીએ તેમાં તેમ લાગે છે. સામાજીક બાબતમાં તેમ જણાતું નથી. આજે તો જરા તરા મતભેદને આસમાનના ઉપરે ચઢાવી સમાજને છીન્ન ભીન્ન કરવાનો કેટલાક સાધુઓને ઇજારો મળ્યો લાગે છે; તેમને બીજા સાધુઓ અટકાવી પણ શકતા નથી. આ પાંગળી દશા માટે આપણે પોતેજ જવાબદાર છીએ. જ્યાં સુધી આપણે તેમના આ ઇજારા પર કુહાડાનો ઘા નહિ કરીએ ત્યાં સુધી આપણાથી સામાજીક પ્રશ્નો ઉકેલવાની, તેનો નિકાલ સ્વતંત્ર બુદ્ધિથી કરવાની અને સામાજીક અવનતિ અટકાવી પ્રગતિ કરવાની શક્તિ આવવાની નથી.

ધાર્મિક અને સામાજીક પ્રશ્નોની બાબતમાં સાધુઓની મુરબ્બીવટ જાળવવાથી લાભ પણ થયો છે અને તે સાંપ્રદાયિકતાના રક્ષણનો. આ કારણે આપણે રૂઢ બંધનો તોડી શક્યા નથી અને વાડામાં બંધાવાથી માત્ર એકાંત દ્રષ્ટિએ દરેક વસ્તુનાં માપ કાઢતા થયા છીએ. જૂના શાસ્ત્રોનાં શ્રવણ મનન પરથી જણાય છે કે શ્રીમદ્ દેવર્દ્ધિગણિ ક્ષમા શ્રમણના સમય સુધી તો પક્ષાપક્ષીનું વાતાવરણ ખૂબ તીવ્ર ન હતું; તે કાળના સાધુઓ ભદ્રિક, સંસારભીરૂ અને અસત્યથી દૂર ભાગવાવાળા હતા. પરિણામ એ થતું કે મતભેદ હોય તે બાબત પણ શાસ્ત્રના પાને ચઢતી અને "તત્વ: કેવળી ભગવાન જાણે" એમ કહેવામાં આવતું. આજે તે પ્રકારની તટસ્થતા નથી રહી. પરંતુ લગભગ પંદરમાં સૈકા પછી ધર્મનું ચેન આપણને ચઢવા લાગ્યું. તેમાં સાગર અને વિજયના મતભેદથી માંડીને આપણે આજની સ્થિતિ પર આવ્યા છીએ. પરિણામે સાધુઓ સાહિત્યમાં, આધ્યાત્મિક કલ્યાણમાં, સામાજીક હિતમાં જે ફાળો આપી શકે તે આપી શકતા નથી અને સમાજ ત્યારથી ડહોળાતો ચાલ્યો છે, તેની અગ્રગણ્યતા અને જે મોભો પહેલાં હતો તે આજે નથી રહ્યાં. આમ આપણે ઐતિહાસિક દ્રષ્ટિએ વસ્તુનું પૃથક્કરણ કરી આપણે ક્યાં ઉભા છીએ તે સ્પષ્ટતાથી જોવું જોઇએ. આપણને લાગે કે જૂની પ્રણાલીથી આપણો વિકાસ અટકી પડ્યોજ છે તો તેને કાપી દેવીજ જોઇએ.

આજની પરિસ્થિતિમાં આ વસ્તુ કેમ બની શકે એ પણ પ્રશ્ન છે. આજે સ્થાનિક સંઘોમાં અને જુદા જુદા સ્થાનના સંઘોમાં વિચારભેદ થયેલોજ છે; પરંતુ તે પ્રમાણીક વિચારભેદ હોત તો સમાજને બાધારૂપ ન હોત. જે જમાનામાં પરસ્પર મળવાનાં, વિચારોની આપલે કરવાનાં, મતભેદ રજુ કરી તેનો નિકાલ કરવાનાં સાધનો ન હતાં, તે જમાનામાં આપણા સંઘો સબળ હતા, કેમકે તેઓ એકતાર હતાં; અને આ બધા માટે સગવડ હોવા છતાં અને મતભેદ મીટાવવાની સામગ્રી હાથમાં છતાં આપણા મતભેદ અને કદાગ્રહ વધતા જાય છે. આ વસ્તુ કેમ સુધરી શકે? આજે દરેક સ્થાનિક સંઘ પાસે પોતાનું લેખીત બંધારણજ નથી; સમાજના આગેવાનો આવા બંધારણની અગત્યતા સ્વીકારતા નથી, કેમકે તેમ કરવામાં આવે તો તેમની સત્તા મર્યાદિત બની જાય; અને તે મર્યાદાની ઉપરવટ જઇ શકે નહિ. લેખીત બંધારણની હસ્તીમાં તો તેથી કાંઇ જોહુકમી કરવામાં આવે તો તે જોહુ-

કીને તેમનાજ સાધન વડે પગલાં ભરી શકે. સમાજના આગેવાનો પોતાની આ સત્તા-આ મહામોહનું શસ્ત્ર છોડે ખરા? પણ તે આગેવાનો જાણતા નથી કે સંઘ કે જ્ઞાતિઓમાં ભેહાણી કરવાના દહાડા તો ક્યારનાએ વહી ગયા છે અને વિના બંધારણે પણ હવે તેવી ભેહાણી થઈ શકતી નથી. માત્ર માનીલીધેલ સત્તા અને શાસનના રહસ્યના ભ્રમમાં સમાજની પ્રગતિને તેઓ બાધા રૂપ થઈ પડયા છે. બંધારણ અમુક પ્રકારનું હોવું જોઈએ તે કહેવાનો આશય અહીં નથી, પરંતુ સમાજ અંગે જે જરૂરી નીતિ નિયમોની મર્યાદા યોગ્ય લાગે તેટલા, અને સમાજ સ્વીકારે તેટલા શબ્દમાં ઘડાય તો સમાજની અનેક રીતે વેડફાઈ જતી શક્તિ બચે અને તેનો વિકાસ સાધવામાં ઉપયોગ થઈ શકે.

બીજો પ્રશ્ન આપણી જ્ઞાતિ અને સંઘની શિક્ષા પ્રણાલીનો છે. સમાજની કોઈ વ્યક્તિ ગુન્હો કરે તો તેના આખા કુટુંબને સજા કરવી આ આપણી પ્રણાલી છે. ગુન્હો કરે તેનેજ માત્ર સજા હોઈ શકે; પણ ગુન્હો કરનારના અંગત કે જરા દૂરના સગાંવ્હાલાંને સજા કરવામાં માત્ર દાબ બેસાડવા સિવાય બીજો કાંઈ હેતુ ન હોઈ શકે. આવી સજા રૂપ અન્યાય આપણે કેટલા કાળથી કરતા આવ્યા છીએ, તે આપણે જાણતા નથી પણ તેમાં હજી પણ આપણે ગર્વ માનીએ છીએ. માનસ શાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ આવી સજા પૂર્ણ અસહ્ય અને પ્રગતિરોધક છે. જ્યારે ગુન્હો ન કરનાર વ્યક્તિઓને ગુન્હાની સજા ભોગવવી પડે છે, ત્યારે સમાજનું સમસ્ત વાતાવરણ તે બગાડે છે, સમાજને ડોળી નાંખે છે અને તેની સત્તાને પણ પાંગળી કરી નાંખે છે, એ વાત સમાજના આગેવાનો સમજી શકતાજ નથી, ભલે આંતરિક કે બાહ્ય દબાણના કારણે પછી ગુન્હો કરનાર અને તેના કુટુંબીઓ માફી માંગે કે દંડ ભરે, છતાં પણ આવો અન્યાય વેઠનારનાં માનસ ક્રમક્રમે ગુન્હાહિત થઈ જાય છે અને મળતી તક ફરી તેઓ તેવાજ પ્રકારનો ગુન્હો કરે છે. આમ હોવાથી આપણે આપણી શિક્ષા પ્રણાલી સુધારી માત્ર ગુન્હો કરનાર વ્યક્તિનેજ સજા કરવાનું યોગ્ય સ્વીકારીએ તેમાં ન્યાય છે, હિત છે અને તે દ્વારા અનેક સામાજીક સંઘર્ષણો ઓછાં કરીએ છીએ. આ રીતે સામાજીક વિકાસ થવાનો છે તેટલી શ્રદ્ધા જો આપણને હોય તો તે વિકાસ થયા વિના રહેવાનોજ નથી.

આ ઉપરાંત ત્રીજો પ્રશ્ન સાધુઓની મુરબ્બીપદનો છે; તે સ્વીકારવી કે ફગાવી દેવી તે સમાજે વિચારવાનું છે. સંઘ યા જ્ઞાતિની વ્યવસ્થા વ્યવહાર પુરતી છે, અર્થાત્ તે અર્થ અને કામ જોડે સંકળાયેલો છે; આમાં તેમને આમ લેવા-દેવાનો પ્રશ્ન બેહુદો લાગે છે. આમાં તો અર્થ, કામને સીધો આ પ્રશ્ન લાગે વળગે છે; છતાં તેમાં માથું મારવામાં તેમને બાધ નથી, એ નવાઈ જેવું છે. આપણે સાધુઓને સચ્ચારિત્રશીલ રાખવા હોય, આપણી સગી આંખે તેમને પ્રભાવશીલ અને તેજસ્વી જોવાની આપણને તમન્ના હોય તો તેમની મુરબ્બીવટ આપણે ફેંકી દેવી પડશેજ. આમ કરીશું તોજ આપણે આપણા પ્રશ્નો ઉકેલતાં, સંકેલતા, સમાધાન કરતાં શીખીશું. સામાજીક પ્રશ્નો એ વ્યવહારિક અને સમાધાનીય પ્રશ્નો છે; તેમાં તડજોડને પહેલું સ્થાન છે. આવા પ્રશ્નો વિચારતી વખતે સમાધાનવૃત્તિ પ્રધાનપદે હોવી જોઈએ. એક બે પ્રશ્નોની છણાવટમાં આટલો શ્રમ લેવાય તો સમાજમાં સમાધાનવૃત્તિનું વાતાવરણ પ્રસરે અને ગુન્હા કરવાનું માનસ ન્યૂન થવા માંડે; પરિણામે સમાજમાં શાન્તિ પ્રસરે અને શાન્તિ તે સામાજીક વિકાસ માટે અગત્યનું અંગ છે.

આમ આપણે માત્ર સંઘ અને જ્ઞાતિસંસ્થા જે નિર્વીર્ય બની છે, જે સત્તાધીશ છે છતાં આજે પાંગળી થઈ ગઈ છે, તેની નિર્વીર્યતા અને પાંગળાપણું દૂર કરવા શું કરવું તેટલા પૂરતીજ અત્રે ચર્ચા કરી છે. તેમાંથી ઉપસ્થિત થતાં અનેક ગૌણ પ્રશ્નો છણ્યા નથી, પરંતુ તે તો સમાધાનવૃત્તિનું વાતાવરણ જામતાં આપોઆપ છણાઈ જશેજ. તે પહેલાં સમાધાનવૃત્તિ ઉત્પન્ન કરવા જે પગલાં ભરવાં જોઈએ તે મુદ્દાઓ સ્વીકારવા સમાજ તૈયાર છે?

"શ્રી."

(અનુસંધાન પૃ. ૩૩૯ ઉપરથી)

દેખાતી? સર્વસ્વ અર્પણ કરવાનો ઉપદેશ બીજા માટે છે? તમારે ને તમારા ... ગેવાનોને એવા કરવાનું છે? પોપા વધ્યા, દુધપાક-પૂરીથી પેટ ભર્યાં, વરઘોડા કાઢયા, શાન્તિસ્નાત્ર ભણાવ્યાં, ઓળીઓ કરી, એમાં ધર્મનો ને શાસનનો ઉદ્ધાર થઈ ગયો એમને? સમજાવશો, એની પાછળ પૈસા વેડફી સમાજનું શું ભલું કરો છો? એથી તો સમાજ લાચાર બને છે, બેકાર બને છે, એની ઉપરે આફતના ઓળા ઉતરે છે; છતાં તમે તો ધરમ ધરમ પોકાર્યાજ કરો છો. તમારી સ્થિતિનો કંઈ ખ્યાલ આવે છે? સ્વતંત્ર બુદ્ધિથી વિચારી શકો છો?

નવીન—તમારી માન્યતા પ્રમાણે કદાચ અમે વિચાર ન કરી શકતા હોઈએ પણ તમે તો કરી શકો છો, છતાં રડવા-કૂટવા જાઓ છો!

કુસુમ—મેં તો વિચાર કરીજ રાખ્યો છે કે "હવેથી રોવા-કૂટવા જવું નહિ અને જે જતાં હોય તેને તેથી થતા ગેરફાયદા સમજાવી પાછાં વાળવાં. સાદાઈ અને સંયમ ખાતર શુદ્ધ ખાદી પહેરવી, ગૃહકાર્યમાંથી જેટલો વખત બચે તેટલો વખત સમાજ, હરિજન અને દેશ સેવામાં આપી માનવ જન્મ સાર્થક કરવો.

(અનુસંધાન પૃ. ૩૩૫ ઉપરથી)

મુજબ વર્તન કરવાનો જે દાવો-દંભ ચાલે છે તે છૂપ્ટ નથી. પ્રજા તેથી ત્યકાઈ નથી કરી શકતી, પ્રજા પણ તેજ શીખે છે અને તેથી પ્રજાની અવનતિ થાય છે.

ઉપરનાં એકેએક પગલાં કડક જ લાગવાનાં છે અને તે અમલમાં મૂકી શકાય તેવાં નથી કહી તેને ફેંકી દેવાના છે; આટલું જાણવા છતાં પણ સમાજમાં આવી સૂચના નહોતી થઈ તે બાબે ગેરસમજ રહે તે દુર કરવા પૂરતીજ આ જાહેરાત છે. સંમેલનનો હેતુ સ્વચ્છ હતો, સાધુ સંઘની વ્યવસ્થા કરવાની શુભ ધારણા હતી, સંમતિ આપનાર સાધુઓએ પોતપોતાના અંતઃકરણથી તે આપી હશે તો આ નિયમો બંધનરૂપ ન લાગતાં કલ્યાણમય લાગવાના છે. અને આજ વસ્તુની કસોટી કરવી હોય તો એક પ્રસંગ આપણી પાસે આજે ઉભો છે, તેનું એકધારૂં પાલન સર્વ તરફથી થાય તો મુનિસંમેલન માટે વાતાવરણ કાંઈક સ્વચ્છ બન્યું છે તેની ખાત્રી થાય.

સ્વ. શ્રી નગીનદાસ શાહ સ્મારક ફંડમાં અત્યાર અગાઉ રૂ. ૨૮૨ા મળ્યા હતા, તે ઉપરાંત તાજેતર રૂ. ૧૦ નવસારી જૈન યુવક મંડળ તરફથી મળ્યા છે કુલે રૂ. ૨૯૨ા થયા.

સુધરેલું રડવું-કૂટવું.

લેખક—અમૃત ઝવેરી.

કેમ ભાભી ! આ કાળો સાડલો પહેરી ક્યાં જઈ આવ્યાં ?

કુસુમ—એ તો આપણી પોળમાં રતન ડોસી ગુજરી ગયાં છે ત્યાં ' મો વાળવા ' ગઈ હતી.

નવીન—ભાભી, તમે સુધરેલાં, ભણેલાં, વિચારક છતાં રોવા-કૂટવા જાઓ, પછી બીજાઓ માટે કહેવુંજ શું ? તમને આ શોભતું નથી.

કુસુમ—એમાં તમને આટલું બધું કેમ લાગી આવે છે ?

નવીન—કેમ ન લાગી આવે ? તમારા જેવા ભણેલા, સુધારાની મોટી મોટી વાતો કરનારા પતિના પત્નિ, સંસ્કારી મા-બાપનાં પુત્રી, જ્યારે રડવા-કૂટવાના જંગલી રિવાજને પોષણ આપે. ત્યારે મને કેમ ન લાગે ?

કુસુમ—સુધારાની વાતો કરીએ તેમાં ખોટું શું કરીએ છીએ ? જેમ પુરૂષો વાતો કરે છે તેમ અમે પણ વાતો કરીએ છીએ !

નવીન—એમાં રડવાને ને વાતો શું સંબંધ છે ? કે માથે આવી પડેલ આરોપમાંથી બચવા ખાલી પુરૂષોપર ટીકા કરો છો, એના કરતાં ભૂલ કબુલ કરી હવે ન જવાનો નિશ્ચય કરોને !

કુસુમ—પુરૂષોની વાતો અને રડવાને સંબંધ છે એટલેજ વાત કરૂં છું. બાકી બચાવ ખાતર પુરૂષોને વગોવતી નથી. સમજ્યા !

નવીન—આ તમારી દલીલજ ખોટી છે.

કુસુમ—ખોટી છે ? તો સાંભળો ! જેઓ સુધારકો કહેવરાવે છે, સુધારાના લાંબાલચ ઉદ્દેશોવાળાં મંડળો ચલાવે છે, તેઓ જાહેર સ્થાનેથી વિધવા ઉન્નતિની, જ્ઞાતિ અને ગોળ બંધારણના ત્રાસની, દેવદ્રવ્યની, વ્યાયામની, રોવા-કૂટવાની, જમણવારોની, રૂઢીબંધનોની, વિગેરે સુધારાનો રાગડા તાણીને વાતો કરે છે, ઠરાવો કરે છે, જેમ અમે કૂટીને છાતી કૂટીએ છીએ તેમ સભાઓવાળા વાતો (ભાષણો) કરતી વખતે એકઠીન સાથે કૂટીકૂટીને હાથ પછાડે છે. આ બધું એક પ્રકારનું સુધરેલું રડવું કૂટવું છે. ફક્ત ફેર એટલો કે અમે પ્રમુખ વિના કામ ચલાવીએ છીએ, અને તમે કહેવાતા સુધરેલા પુરૂષો એક મોટા પ્રમુખની દેખરેખ નીચે રડો-કૂટો છો.

નવીન—તમે તમારો નકામો બચાવ કરો છો. સભાઓનાં ભાષણો ક્યાં અને તમારૂં બૈરાઓનું રડવું-કૂટવું ક્યાં !! તમારી વાતમાં સમજણજ પડતી નથી.

કુસુમ—હજી સમજણ ન પડી ? તમે શાસનપ્રેમી એટલે બુદ્ધિને આગળ ચલાવવાની તસ્દી ઓછી લ્યો, એટલે શાની સમજ પડે !

નવીન—ગમે તેમ છતાં એ સુધારકો કરતાં અમે ઘણા સારા છીએ. પણ આપણે બીજા મુદ્દે ઉતરી પડયા, એટલે એને પડતો મુકી, રડવાનો ને સભાનો સંબંધ દલીલથી સમજાવો.

કુસુમ—સભાઓમાં લાંબાલચ ભાષણો થાય, ઠરાવો થાય, છતાં સ્થિતિ તેની તે; કારણ કે ઘર ઉપર ઘોડા આવે ત્યારે જુદીજ વર્તણુંક. જુઓ ! નંદુબેન તેર વર્ષની ઉમ્મરે વિધવા થયાં છે; તેમની ઇચ્છા લગ્ન કરવાની છે; છતાં તમારા-ભાઇ બાપની આબરૂના ઓઠા નીચે તેમને કેવી રીતે સમજાવે છે ! અને જાહેરમાં કેવાં ભાષણ કરે છે ? તેવીજ રીતે પેલા સાગઠાક જ્ઞાતિ અને ગોળના બંધારણ સામે કેટલીએ વરાળ કાઢે છે, છતાં પોતાની દીકરીને ન્યાતમાંજ દેવાના નિશ્ચયના છે. બહાર દે તો જોકરા રખડી પડવાની ધાસ્તી લાગે છે ! અને બીજાઓને જ્ઞાતિ-ગોળ તોડવાની શિખામણ આપે છે. તેવીજ રીતે સુધારકોએ રોવા કૂટવામાં, દેવદ્રવ્યમાં જમણવારોમાં પોતાના ઘેરથી કેટલા સુધારા શરૂ કર્યા ? કહુંએ નહિ. એતો ભાષણો અને ઠરાવો કરવા પૂરતીજ વાતો. એટલેજ હું એને રોવા-કૂટવાની શ્રેણીમાં મુકું છું. સમજ્યાને નવીનભાઇ !

નવીન—તમારી વાત હવે બરાબર સમજાઇ. એ સુધારકો વાતોમાંજ શૂરા છે, એમ તમે સમજો છો છતાં સુધારક કહેવરાવવામાં અભિમાન ધરાવો છો, એ પણ નવાઇજ છેને !

કુસુમ—એમાં અમારે નવાઇ નથી. તમારા કહેવાતા ધર્મિટોળા કરતાં એ લાખ દરજ્જે સારા છે, એમ તમે કોઇ કેમ વાર કબુલ પણ કરી ગયા છો. છતાં તમારા જેવો કોલેજીઅન, એક વખત શુદ્ધ ખાદીમાંજ રહેનારો, એક વખત મહાસભાના સીપાઇ તરીકે મહાસભામાં જનારો, ખાદીમાંજ લગ્ન કરનારો, એ કહેવાતા શાસન ટોળામાં ભળેલો જોઇ મને નવાઇ લાગે છે.

નવીન—તમને ભલે નવાઇ લાગે. બાકી તમારે કબુલ કરવું પડશે કે અમારામાં ધર્મપ્રત્યે પૂરી વફાદારી છે. અમે બોલીએ તેટલું કરીએ છીએ. જુઓ ! આજ શહેરમાં ઉપાશ્રયમાં ચોકસ જેવી તીથીએ ત્રણ-ચાર પોષા થતાં તેની જગ્યાએ પોણોસો પોષા હાલમાં થાય છે; વરસમાં ચાર-પાંચ વરઘોડા ચઢે છે; હજારો રૂપીઆ ખર્ચીને તીર્થના સ્થળે ઓળીઓ થાય છે; વર્ષમાં વીસ-પચ્ચીસ જમણો થાય છે, શાન્તિસ્નાત્રો થાય છે, ઘીની બોલીઓથી હજારોની આવક થાય છે; આ બધી જૈન ધર્મની ઉન્નતિ અને જાહોજલાલી નથી ?

કુસુમ—તમારા જેવા ભણેલા ને વિચારક યુવકમાં વિચાર શક્તિની આટલી ઉણપ જોઇ ત્યારે તમને તમારા હિત ખાતર સાફ સાફ કહેવું જોઇએ કે, જેટલો સુધારકોમાં દંભ છે તેનાં કરતાં તમારામાં ઘણો વધારે છે. પેલો **રજની** તમારો આગેવાન છે. રાત્રિ ભોજન ન કરવાની મોટી બડાઇ હાંકે છે અને ભાવેણું ત્યાંજ અજીમીની રાત્રે માલમલીદા ઉપાડયા હતા. પેલો તમારો સુરેશ તમારૂં છાપું ચલાવે છે, ને ધર્મની ડાહી ડાહી વાતો કરે છે, તે સીગરેટ પીવામાં, નાટક-સીનેમાં જોવામાં અને હોટલ-ચેટલ અને મોજ મજાહ ઉડાડવામાં પૈસાનું કેટલું પાણી કરે છે ? હમણાંજ તમારી સોસાયટીનો ઉત્સવ ઉજવાયો ને લાંબાલચ નિવેદનમાં યુવાનોને ઉદ્દેશીને કહેવામાં આવ્યું છે કે "શાસનને માટે મરવાનું અહોભાગ્ય પણ વીરલાનેજ સાંપડે છે, શાસનની સેવા કરતાં સર્વસ્વ અર્પણ કરવું એથી અધિક સફળ જીવન કયું હોઇ શકે ?" આ તમારી હાકલ રોવા જેવી નથી તો બીજું શું છે ? આજે કેસરીયાજી તીર્થ જવા બેઠું છે-ગયું છે, ગણુકપુરમાં પ્રતિમાઓ ખંડીત થઇ, છતાં તમે સભાઓ ભરી, ઠરાવો કરી ચુપચાપ થઇ ગયા. શું એમાં શાસનની સેવા નથી

(અનુસંધાન પૃ. ૩૩૮ ઉપર)

સાચું સ્વામિવાત્સલ્ય.

લેખક:—મનસુખલાલ લાલન.

પર્યુષણપર્વ અનેક રીતે મહાન છે. એ પર્વના આઠે દિવસોમાં દાન, શીલ, તપ અને ભાવનાના અમોઘ સિદ્ધાંતોનું બનતી શક્તિએ પાલન કરવામાં આવે છે. અને જૈન દર્શનના અને સમ્યક્ચારિત્રના મૂળ સ્થંભરૂપ એ ચારેનો જેટલો લાભ એ દિવસોમાં લેવાય છે, એટલો ભાગ્યે અન્ય દિવસોમાં લઈ શકાય છે.

સાથે સાથે આ દિવસોમાં પ્રભાવના, પૂજા, સ્વામિવાત્સલ્ય, સેવાભક્તિ આદિ અનેક ક્રિયાઓ નાનાં યા મોટાં સ્વરૂપમાં કરવામાં આવે છે, અને તેનો યથાયોગ્ય લાભ લેવાય છે. આ સ્થળે એ સર્વ વસ્તુઓનું નિરૂપણ કરવાનો અવકાશ નહિ હોવાથી એ સર્વમાં જે અત્યારે વધારે જરૂરી અને મહત્વપૂર્ણ બાબત છે, તેના માટેજ આપણે વિચાર કરીશું. 'સ્વામિવચ્છલ' એ શબ્દ મૂળ 'સાહમ્મિવચ્છલ' અથવા 'સાધર્મિકવાત્સલ્ય' છે. તેનો અપભ્રંશ થઈ હાલ સ્વામિવચ્છલ કહેવાય છે. આ સ્વામિવચ્છલના શબ્દનો ઉપયોગ અત્યારે જે રીતિએ કરવામાં આવે છે, તે કરતાં ઘણુંજ વિશાળ સ્વરૂપમાં આ શબ્દનો વિસ્તાર થઈ શકે છે. સ્વામિવચ્છલ એટલે આપણા સમાન ધર્મિભાઈઓ પ્રત્યે પ્રેમભાવના દર્શન, આ પ્રેમભાવ—આ વાત્સલ્યભાવના આપણે અનેક રૂપે દેખાડી શકીએ તેમ છીએ. અત્યારે 'સ્વામિવચ્છલ'નો અર્થ માત્ર ટોળી, સંઘ જમણ, અથવાતો નવકારશીના જમણુમાંજ સમાવવામાં આવે છે. આ અર્થ અને આ ભાવના આ રીતિએ એટલી સંકુચિત બની ગઈ છે કે, એ શબ્દની વિશાળતા અને મહત્તા તદ્દન ભૂલી જવામાં આવી છે. આ શબ્દનો વિશાળ અર્થ એ છે કે આપણા ભાઈઓ—ભલે પછી સ્વદેશમાં હો, કે સ્વજ્ઞાતિના હો,—તેનું દુઃખ નિવારણ થાય, તેની હરકતો આપણે હાથે દુર થાય અને તેને પોતાનું જીવન ભારરૂપ ન લાગે એવા તેને જરૂરીઆતનાં સાધનો આપણા દ્વારા પુરાં પાડવામાં આવે, તો તેજ ખરેખરૂં સાધર્મિકવાત્સલ્ય છે, એજ ખરેખરી પ્રેમભાવના છે, એજ ખરેખરી આત્માની ઉદારતાનું દર્શન છે અને ખરેખરૂં સ્વામિવાત્સલ્ય એજ છે.

આ ઉપરથી મારૂં કહેવું એવું નથી કે હાલ જે જમણવારો આદિ થાય છે તે સ્વામિવચ્છલ નથી—તેમાં પ્રેમભાવનાનો અંશ પણ નથી. અલબત્ત તેમાં જમણ કરનારની ભાવના તો ઉંચીજ હોય છે, પરંતુ જેટલી તેની ઉત્તમ ભાવના હોય છે, તેટલા પ્રમાણમાં તેનાં ફળ ઉત્તમ દેખાતાં નથી. આપણા શાસ્ત્રોમાં પણ કહ્યું છે કે જે સમયે જે ક્ષેત્ર દુબળું હોય, જે ક્ષેત્ર સીદાતું હોય તેમાં દ્રવ્યનો વ્યય કરવો જોઈએ. આજે આપણે જોઈએ છીએ કે જૈન ધર્મની વિજય પતાકાને ઉડતી રાખનાર જૈન પ્રજા કહો કે જૈન સંઘ કહો કે શ્રાવક સમુદાય કહો, તે એટલી હદ સુધી બેકારીના બીહામણાં પંજામાં સપડાયો છે કે જો વખતસર તેઓને માટે યોગ્ય સગવડો કરવામાં ન આવે તો તેનાં કલ્પનાતીત ભયંકર પરિણામો આવી પડવા સંભવ છે. પૂર્વે એક કાળ એવો હશે કે જે સમયે જૈનો વિપુલ ધનસંપત્તિના ભોક્તા હોઈ તેઓને અન્ય કોઈપણ પ્રકારની અગવડ કે સાધનની ન્યૂનતા નહિ હોય, અને તે સમયે સંઘ જમણો, નોકારસીઓ, જ્ઞાતિ ભોજનો આદિ કરવામાં બીલકુલ આંચ નહિ લાગતી હોય. પરંતુ આજે સમય તદ્દન પલટી ગયો છે, આજે આપણા જ્ઞાતિબંધુઓ દિવસે ને દિવસે બેકારીના સપાટામાં સપડાવા લાગ્યા છે. આજે અનેક ઉછરતા યુવાનો નોકરી યા ધંધો નહિ મળવાથી સટ્ટાના ફંદામાં ફસાઈ પાયમાલીની ઉંડી ગર્તા તરફ પગલાં પાડી રહ્યા છે. એવા સમયે ઓ શ્રીમંતો! તેઓને ગુપ્ત દાન આપી, તેઓને નોકરીએ વળગાડી, તેઓને નાના નાના ધંધાની જોગવાઈ કરી આપી તમારી પુણ્યલબ્ધ લક્ષ્મીનો સદુપયોગ કરો. અને એજ સાચું સ્વામિવાત્સલ્ય છે. એ ક્ષેત્રમાં વાવેલું બીજ તમોને આગામી જન્મમાં અનેક વૈભવોના મનોહર ફળો આપશે, તેઓના અંતરની ઉંડી આશિષો તમારા ભાવિમાં હમેશને માટે ઉજ્વળ અમૃતની ધારાઓ વરસાવશે.

આજે એક દિવસના ભોજનથી કે એક દિવસની લ્હાણી કે પ્રભાવનાથી, અથવા એકાદ થાળી કે વાટકાનો ઘેરેઘેર ચાર-પાંચ—છના ખોટા ફુગાટા મારવાથી કે નાનાં બચ્ચાંઓને ક્ષણભંગુરી સ્વપ્નાનાં થીની ખોળીમાં એકબીજાથી સરસાઈ ભોગવવાની મહત્વાકાંક્ષાઓથી તમે જેટલું ક્ષુલ્લક પુણ્ય ઉપાર્જન કરશો તેથી અનંતગણું પુણ્ય એક સાધર્મિના અંતરની ભલી આશિષોથી મેળવશો.

સમાજના વિચારવંત શ્રીમંતો! આપ જરા ઉંડા ઉતરી તપાસ કરશો તો ઉપરનું લખેલું જરાપણ અઘટીત લાગશે નહિ. આપ જ્યારે કીર્તિદાનનો મોહ છોડશો, જ્યારે ઘડીભરની વાહવાહની ક્ષણિક વાણીઓની છાયામાંથી શાશ્વત તેજના અંધારમાં આપના દીલને મુકાં મુકશો, આપ જ્યારે ગુપ્ત દાનની મહત્તાને આપના હૃદયપટમાં ઉતારશો અને સાચાં સ્વામિવાત્સલ્યની વિશાળ ભાવનાઓને તમારા અંતરમાં પોષશો તે દિવસે સ્પષ્ટ માલુમ પડશે કે કીર્તિદાનનો ક્ષણિક મોહ જેટલો કાર્યસાધક નથી નીવડતો તેથી હજારોગણો વધુ કાર્યસાધક એ સાચો સ્વામિવાત્સલ્યની અર્થાત્ કે પોતાના સાધર્મિ બંધુઓની, પોતાના સ્વજનોની, સાચી સેવાની ભાવનાથી નીવડે છે.

બંધુઓ! અંતમાં જણાવવાનું કે આપ જરા શ્રીમંતોની દુનિયામાંથી એકાદ દિવસ ગરીબો અને સાધારણ જૈનોની દુનિયામાં આવીને વસો, તેઓની અંતરની ઉંડી જ્વાળાઓ તમારા સ્વનેત્રે જુઓ અને જો તમોને એ હૃદયની જ્વાળાઓથી, એ હૃદયની વેદનાઓથી જરાપણ કમકમાટી કે લાગણીની ઉર્મિઓ આવે તો આપના પુણ્યોપાર્જિત પૈસાના વ્હેણુ આ માર્ગે વાળી એ પુનિત ધોધથી તેમની જ્વાળાઓને હોલવો અને એ રીતે સાચું સાધર્મિક વાત્સલ્ય કરી આલોક અને પરભવનું ભાથું બાંધો! ઇત્યલમ્!

આવતો અંક બંધ.

આવતો અંક—પર્યુષણના ધાર્મિક તહેવારોના કારણે બંધ રહેશે

વ્યવસ્થાપક.

આ પત્ર મનસુખલાલ હીરાલાલ લાલને જૈન ભાસ્કરોદય પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ, ધનજી સ્ટ્રીટ, મુંબાઈ નં. ૩ માં છાપ્યું છે. અને ગોકળદાસ મગનલાલ શાહે 'જૈન યુવક સંઘ' માટે ૨૬-૩૦, ધનજી સ્ટ્રીટ, મુંબાઈ ૩, માંથી પ્રગટ કર્યું છે.